

Konverzija v slovnici in slovarju

Izhodišča za prepoznavanje konverzije v leksikografski praksi

ANDREJA LEGAN RAVNIKAR

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša,
Novi trg 4, p. p. 306, SI 1001 Ljubljana, alegan@zrc-sazu.si

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

---

V prispevku analiziram konverzijo kot enega od načinov nastajanja novega leksema brez spremembe morfemskega sestava, pri katerem se pomen spremeni sorazmerno s spremenjeno skladenjsko vlogo in slovničnimi lastnostmi izhodiščnega leksema. V 16. stoletju je bila konverzija pomemben postopek za širitev knjižne leksike, zato je bilo za njeno uslovarjenje nujno oblikovati merila za prepoznavanje in dokazovanje konverznosti. Analiza konverznega leksema zajema prepoznavanje novih slovničnih (oblikoslovnih) kategorij, skladenjskih vlog in pomenskih sprememb v odnosu do izhodiščnega leksema ter odkrivanje novih medleksemskih razmerij.

In this paper, we analyze conversion as one of the ways of creating a new lexeme without changing its morphemic structure, in which the meaning changes in proportion to the changed syntactic role and grammatical properties of the base lexeme. In the 16th century, conversion was an important method for the expansion of the literary language vocabulary, so it was necessary to formulate criteria for recognizing and proving conversion in order to show converted lexemes in independent dictionary entries. The analysis of the converted lexeme includes the identification of new grammatical (morphological) categories, syntactic roles and semantic changes in relation to the base lexeme, and the discovery of new interlexemic relations.

Ključne besede: konverzija, razlagalni slovarji, *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja (SSKJ 16)*, leksikalizacija

Key words: conversion, explanatory dictionaries, *Dictionary of the 16th-Century Slovenian Literary Language (SSKJ16)*, lexicalization

---

Poimenovalne in definicijske zadrege

Za poimenovanje ekonomičnega načina širitve (knjižne) leksike in rezultat te prevedbe leksema iz ene besedne vrste v drugo v slovenskem jezikoslovju uporabljam termin *konverzija* ali *sprevračanje/sprevrženje* oz. *sprevrnitev*. Jože Toporišič v dopoljenih izdajah in zadnjem ponatisu *Slovenske slovnice*

(2004) prevzeto poimenovanje *konverzija* nadomešča s slovenskim *sprevrženje* (sprevrženka je beseda, ki se je sprevrгла). Za konverzijo v slovanski strokovni literaturi obstajajo različna imena, ki niso nujno sopomenska, temveč se razlikujejo glede na tipe pretvorbe ene besedne vrste v drugo.¹ Razhajanja med slovničarji glede definicije konverzije so razumljiva, ker je njena terminološka opredelitev zahtevna naloga – predvsem zaradi nedefinirane natančne meje med besednimi vrstami in nejasnega razločevanja med novo besedo in spremembo funkcije besede znotraj iste besedne vrste. To lahko razložim z mejnostjo samega jezikovnega pojava in s prepričanjem nekaterih jezikoslovcev, da ne gre za pravo novo besedo, ker menja le svoje slovnične, skladijske in deloma pomenske lastnosti, ne vsebuje pa besedotvorne prvine (npr. predpanskega, pripanskega obrazila), torej ker se nova beseda v izrazni podobi načeloma ujema z izhodiščno besedo (enakopisnica). Tudi za sistematično leksikografsko obravnavo je pojav konverzije velik izziv, npr. pri razločevanju posamostaljenih pridevnikov od elipse odnosnice pri samostalniških besednih zvezah z levim (pridevniškim) prilastkom. Odgovoriti moram na leksikološko vprašanje, ali gre zaradi prehajanja obstoječega leksema iz enega stavčnega člana v drugega, nove skladijske rabe in posledično prehajanja med besednimi vrstami pri konverziji za enega ali dva leksema (po potrebi več), in leksikografsko vprašanje, ali se odločim za slovarski prikaz enakopisnic (homografov) kot novih iztočnic v samostojnih slovarskih sestavkih ali kot podiztočnic v istih slovarskih sestavkih z izhodiščnim leksemom.

Izhajam iz definicije, ki je s stališča leksikografa najprepričljivejša, pri čemer se tudi odločitev za samostojni prikaz konverznih besed v slovarju prepričljivo vključuje v ta koncept. Konverzijo pojmem kot postopek preobrazbe, prehoda izhodiščne besede v drugo besedno vrsto zaradi spremembe skladijske vloge iztočnice, kar ima za posledico spremembo kategorialnih slovničnih lastnosti in pomenske spremembe, in sicer brez spremembe njenega morfemskega sestava. Po Branki Tafra (1998: 349) je konverzija tvorbeni proces, pri katerem nastane nova (motivirana) beseda, ki ima v odnosu do izhodiščne (motivirajoče) besede spremenjen leksikalni in slovnični pomen, spremenjene slovnične lastnosti pa so manj morfološke in v večji meri sintaktične. Tej opredelitvi ne nasprotuje stališče, da je konverzija tip tvorbe besede zaradi semantičnih sprememb, ki privedejo do prehoda leksema iz ene besedne vrste v drugo (Dragičević 2012: 73). Vse omenjeno povzame definicija Andreje Žele (2015: 65), ki pravi, da je konverzija ali sprevrčanje eden od načinov nastajanja novih leksemov, pri katerem osnovna oblika ostane nespremenjena, pomen pa se spremeni sorazmerno s spremenjeno skladijsko vlogo in slovničnimi lastnostmi motivirajočega

¹ Prim. preobrazba (mutacija, konverzija, transfiguracija) kot mejni način tvorbe besed, ki je Stjepan Babić (1986: 35–36) ne pojmuje kot prave tvorbe, češ da gre le za menjavo slovničnih lastnosti in delno spremembo pomena. Dve leti kasneje navaja še več poimenovanj: preobrazba ali hipostaza, konverzija, metabaza, mutacija, transpozicija, transfiguracija (Babić 1988: 27).

leksema; motivirajoči leksem s skladenjskim premikom omogoči leksikalizacijo motiviranega leksema. Menim, da konverzija »kaže na stalnost novih skladenjskih funkcij, ki je pogoj za stalnost kategorialnih lastnosti, in hkrati stalnost oz. dinamičnost besednih vrst, ki posledično omogoča prvotnost in drugotnost besednih vrst« (Vidovič Muha 2000: 30–31).

Obravnava konverzije v slovenski in nekaterih slovanskih slovnica ter besedotvornih monografijah²

Iz slovenskih monografij, ki vsebujejo opise slovenskega besedotvorja, se zdi, da je konverzija v slovenščini obrobni jezikovni pojav (Bajec 1950–1959, Toporišič ⁴2000, Vidovič Muha ²2011). V slovnica se največkrat uvršča v poglavje o besedotvorju. Toporišič (1984: 122–123) jo je najprej obravnaval kot enega od samostojnih besedotvornih načinov, in sicer za izpeljavo, zlaganjem, sestavljanjem in sklapljanjem ter pred mešano tvorbo.³ Ker konverzijo pojmuje kot besedotvorni postopek, jo tako kot tvorbo ostalih tvorjenk razlaga s šeststopenjskim besedotvornim algoritmom. Z dvojničnim slovenskim terminom *sprevrženje* jo v četrti, prenovljeni in razširjeni izdaji slovnice definira kot eno od vrst izpeljave: »Konverzija ali sprevrženje je ena vrsta izpeljave, prevedba določene besedne vrste v drugo s pomočjo slovničnih morfemov oz. skladenjskih značilnosti« (2000: 157); tudi pri tej t. i. modifikacijski izpeljavi vzpostavlja šeststopenjski algoritem tvorbe. V *Enciklopediji slovenskega jezika* Toporišič (1992: 301–302) prevzeti termin povsem nadomešča s slovenskim: s kazalko konverzija gl. sprevrženje in iztočnicama *sprevrčanje* (*sprevrženje* v dovršni obliki) in *sprevrženka*. Nekoliko spremeni tudi definicijo, češ da je to prevedba določene besed(n)e (vrste) v drugo z oblikospreminevalnim morfemom (ali tudi z oblikotvornim), npr. *bel* -a -o > *beli* -ega m 'igralca z belimi figurami', *bela* -e 'smrt', *belo* -ega 'kar je belo'. Da se konverznost od navadne izpeljave loči le po predvidljivosti obrazila, ko gre za tvorbo samostalnika iz pridevnika: *dežurn-i* < *tisti*, ki je dežuren (v nekonverzni tvorbi bi dobil priponsko obrazilo), trdi A. Vidovič Muha (2011: 426).

Razlikujemo več vrst konverznih besed. Po Toporišiču (1992: 302) se delijo po besednih vrstah, v katere se sprevrčajo izhodiščne besede: sprevrženi glagol (pravi, da ga ni); sprevrženi povedkovnik (zgledi brezosebnega prisojanja, npr.

² Prim kratek povzetek obravnave konverzije po hrvaških slovnica v zgodovinski perspektivi, v italijanski, španski, francoski, angleški, nemški in češki slovnici (Tafra, Košutar 2009: 89–92). Avtorici povzemata, da je v slovanskih jeziki težje potegniti mejo med besednimi vrstami in je zato težko nedvoumno ločevati med nekonverznimi in konverznimi besedami. Pri nemščini se na primer lažje ločijo med seboj zaradi pravopisa (raba velike in male začetnice) in rabe določnih členov.

³ Prim. prvo objavo v članku Besedotvorna teorija (1974), ponatis v *Besedjeslovnih razpravah* (2006: 141).

bilo je *lepo*, ali z vezavo, npr. *dobro* tebi); sprevrženi pridevnik (npr. iz deležnika, prislovov količine, npr. z *malo* besedami); sprevrženi prislov (npr. iz glagola, npr. *gredoč*, *prepevaje*, *začenši*); sprevrženi samostalnik (npr. iz pridevniških besed, ki se z glasovnimi končnicami sprevačajo v vse tri spole: *trije* so sedeli, *tri* so sedele)⁴ sprevrženi zaimek (eni zaimki se sprevačajo v druge: vprašalni v poljubnostne, vrstni pridevniški v samostalniške, tudi samostalniške sklonske oblike v svojilne (*nje* pogledi). Lahko jih poimenujemo po besednovrstni opredelitvi izhodiščne besede, npr. posamostaljeni pridevnik namesto konverznega samostalnika, posamostaljeni števnik namesto konverznega samostalnika itd. (podobno tudi: Jakopin 1973, Dragičević 2012).

Konverzija v slovanskih jezikih ni obrobni pojav tvorbe novih besed,⁵ vendar pa jo zaradi preozkega pojmovanja načinov oblikovanja novih besed, ki se v glavnem omejujejo na obrazilno tvorbo, tudi v slovnica drugih slovanskih jezikov večkrat obravnavajo znotraj besedotvorja, in sicer pri izpeljavi – kot postopek oblikovanja nove besede brez dodajanja obrazilnega morfema. Konverzija je lahko popolna, če beseda sprejme vse slovnične lastnosti nove besedne vrste, ali delna, npr. konverzni samostalnik ohranja pridevniško sklanjatev, nekateri tudi pregibanje po spolu. Postopek obsega navadno dve besedni vrsti, t. i. konverzijski par, kadar gre za razmerje med več besednimi vrstami, le-te tvorijo t. i. konverzijsko gnezdo (Tafra 1998: 358). Nova beseda lahko nastane tudi na druge načine, ki jih ne smemo izključiti, da bi dobili popolno sliko oblikovanja leksikalnega fonda določenega jezika.⁶ Treba je le vzpostaviti

⁴ Pod vplivom nemščine se je po Toporišiču (1992: 302) v slovenščini v preteklih stoletjih največ posamostaljalo v srednjem spolu, npr. *okroglo* s, *ozko* s. Redakcija posamostaljenih pridevnikov v *SSKJ 16* dokazuje, da se je res največkrat posamostaljalo pridevnike srednjega spola, manj pridevnike moškega, zelo redko pa ženskega spola, npr. *dobri* posam., kjer je samostalniška raba dokazana v vseh spolih, prevladujejo pa posamostaljeni pridevniki srednjega spola. Sicer pa je trditev več ali manj relativna, ker je izbira spola odvisna od pomena. Vsa pojmovna imena (ž-) so srednjega spola, vse živo (ž+) na splošno je moškega spola in potencialno tako moškega kot ženskega spola, le pri specialnih nosilcih ženskega spola je rabljen samo ženski spol (tipična barva, številka). Pri tem ima lahko isti posamostaljeni pridevnik več pomenov, vezanih na posamezne spole (*beli* (ljudje/moški), *bele* (ženske), *bela* (barva), *belo* (perilo, vino, tudi splošen pojmovni pomen) – vsakokrat pa je pomen razberljiv samo iz konteksta.

⁵ Ta jezikovni pojav je bil v slovanskih jezikih opažen že pred več kot sto leti kot avtohton in različno razširjen (bolj v severnejših slovanskih jezikih kot v južnoslovanskih jezikih, vendar je to področje v njih tudi manj raziskano), ki ga slovanske slovnice obravnavajo deloma pri morfologiji, deloma pri sintaksi (Jakopin 1987: 83–84).

⁶ Po tvorbeni motivaciji oz. nastanku ločimo nemotivirane (netvorjene) in motivirane (tvorjene) besede; po strukturi se delijo na razčlenljive in nerazčlenljive; glede na poreklo – motivirajoča beseda je lahko domača ali prevzeta; po vrsti tvorbenega procesa besede jih delimo na tiste, ki so nastale po slovničnih, in tiste, ki so nastale s pomen-skimi procesi; po številu tvorbenih podstav: besede imajo eno, dve ali več besedotvornih podstav; po rezultatu tvorbe oz. besedotvornih vrstah jih delimo na: izpeljanke, zloženske, krajšave, prevzete besede, prevedenke ali kalke, »oživiljene besede« (hrv.

enakopraven status med slovnimi in semantičnimi procesi pri nastanku nove besede (Tafra, Košutar 2009: 88).

Večkrat ponatisnjena hrvaška slovnica Barića in sodelavcev *Hrvatska gramatika* (2005: 300) navaja, da nove besede nastanejo tudi s preobrazbo (konverzijo), to je s preходом iz ene besedne vrste v drugo, pri čemer se spremenijo slovnice lastnosti in skladijska vloga, medtem ko glasovni sestav ostane nespremenjen. Razlikujejo več vrst konverzije glede na novo besednovrstno pripadnost preobražene, sprevržene besede: posamostaljenje (substantivizacija), npr. *zlo* in *dobro*, ki preideta v samostalniško sklanjatev; popridevljenje (adjektivizacija), npr. iz glagolskih trpnih deležnikov; poprislovljenje (adverbizacija) idr. (Barić itd. 2005: 300–302, podobno tudi: Babić 1986: 28–29). Konverzijo ali preobrazbo, ki je lahko morfološko-sintaktična in sintaktična, Babić (1986: 29) glede na različne stopnje prehoda razvršča v štiri vrste: pregibne besedne vrste prehajajo v pregibne, pregibne se preobražajo v nepregibne besedne vrste, nepregibne prehajajo v pregibne in nepregibne besedne vrste v nepregibne.

Srbski jezikoslovec Klajn (2003) postopke tvorbe oz. oblikovanja (novih) besed deli na štiri enote: *Zlaganje in prefiksacija*, ki ju obravnava v prvi knjigi monografije *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku*, ter *Sufiksacija in konverzija*, ki ju analizira v drugi. O konverziji meni, da gre za t. i. tvorbo s pretvarjanjem, ki je najmanj produktivna in je stare slovnice skoraj ne omenjajo. Posebej razmišlja o posamostaljenju, kjer menjava besednovrstne kategorije ni vedno jasna in nedvoumna, npr. do posamostaljenja lahko pridemo z elipso (izostane samostalnik za pridevnikom v levoprilastkovni zvezi), in ker posamostaljeni pridevniki običajno obdržijo svojo pridevniško sklanjatev (Klajn 2003: 383–385). Mlajši srbski jezikoslovci za konverzijo pravijo, da jo moramo razumeti prvenstveno kot semantični proces. Na primer v procesu pretvorbe samostalnika v predlog se ne izvrši desemantizacija, tj. gramatikalizacija samostalnika, temveč »presemanalizacija« njegove semantične vsebine (Dragičević 2012: 86–87), kar razumemo kot preobrazbo leksikalnega pomena samostalnika.

V ruski akademski slovnici (Švedova itd. 1980) se ena vrsta konverzije, posamostaljenje pridevnikov in deležnikov (tj. glagolskih pridevnikov), na kratko omenja v uvodnem poglavju o besedotvorju, in sicer kot eden od besedotvornih postopkov oblikovanja nove besede, ki se uvršča v skupino z eno motivirajočo besedotvorno podstavo (poleg sufiksacije, prefiksacije itd.). Kot besedotvorno obrazilo se pojmuje sistem sklanjatve motivirane besede (konverznega samostalnika), ki je del sistema sklanjatve motivirajoče besede (pridevnika ali deležnika) – sistem sklanjatve enega slovnicega spola ali le njegove množine,

»oživljenice« so starinske ali zastarele, besede, ki se nahajajo v pasivnem jezikovnem fondu, a ponovno stopijo v rabo) sklope (hrv. »sestavljene«), večbesedne izraze oz. stalne besedne zveze, spremenjenke (hrv. »promjenjenice«), analoške besede (hrv. »naličnice«), eponime, homonime in sestavljenke (Tafra, Košutar 2009: 92–94).

npr. rus. *bol'noj, operacionnaja, novoe* (1980: 139). V češčini je konverzija opredeljena kot tvorjenje s spremembo besedne vrste brez spremenjenih ali dodanih obrazil oz. brez vsakršne spremembe oblike (povzeto po Žele 2015 v Cvrček 2010: 104). S posamostaljenjem pridevnikov in širše z univerbizacijo so se več ukvarjali poljski, češki in slovaški jezikoslovci in jezikoslovke.⁷

Problematika konverzije v razlagalnih slovarjih slovenskega jezika

Kljub večstoletni praksi nastajanja slovarjev različnih tipov ugotavljamo sorazmerno pozen teoretičen razvoj leksikografije kot samostojne jezikoslovne discipline.⁸ Slovarji, ki nastajajo v daljšem obdobju, so po metodah dela pričakovano konzervativni in mine dalj časa, preden v koncept sprejmejo rezultate mlajših jezikovnih raziskav. Znano je tudi, da se slovarji zgledujejo eden po drugem in dostikrat rešitve v starejših slovarjih vplivajo na koncept in leksikografsko prakso novonastajajočih slovarskih del. Poleg leksikografske tradicije je konkreten prikaz konverzije v slovarju odvisen tudi od načela ekonomičnosti in predvsem njegove konceptualne zasnove, od doslednosti pri upoštevanju koncepta in tega, v kolikšni meri so uredniki usklajeni glede načina njegovega prikaza.⁹ B. Tafra (2014: 519) po *The New Oxford Dictionary of English* (Pearsall (ur.), 1998, Oxford University Press) kot najbolj ustrezna povzema dva pristopa: a) iztočnica se navaja brez besednovrstne kategorije, slovarski sestavek pa je razdeljen glede na kategorialni pomen iztočnice (samostalnik, pridevnik itd.), pri čemer je treba opredeliti, katera beseda je motivirajoča in katera motivirana; b) ne glede na enakopisnost se vsaka beseda, ki pripada drugi besedni vrsti, obravnava v ločenem slovarskem sestavku.

---

⁷ O univerbizaciji pri Poljaki, Čehi in Slovaki, pri čemer je poljska avtorica Wtorowska (2009) med drugim izpostavila tudi univerbizacijo z elipso, t.j. poenobesedenje s posamostaljenjem, natančneje v Stramljič Breznik (2018: 369–371).

⁸ Prim. periodizacijo slovarjev slovanskih jezikov od prvih poskusov do konca prvega desetletja 21. stoletja v slovanskih in neslovanskih državah in opis razvoja leksikografije (največkrat ob praktičnem delu v t. i. leksikografskih šolah za izdelavo enojezičnih, razlagalnih slovarjev) na skoraj 900 straneh znanstvene monografije *Slavjanskaja leksikografija* (2013).

⁹ Tafra (1998: 353–354) razčlenjuje prikaz konverznih besed v Aničevem *Rječniku hrvatskoga jezika* (31998). Na primer konverzijo nepregibnih besed slovar rešuje nedosledno, kar na tri načine: a) v enem slovarskem sestavku obravnava enakopisnice različnih besednih vrst; b) prikaže jih v enem sestavku, vendar jih deli po besednovrstni pripadnosti; c) enakopisnice, ki pripadajo različnim besednim vrstam, obravnava po ločenih slovarskih sestavkih. Podobno je tudi opažanje angleških jezikoslovcev (Atkins, Rundel 2009: 193), da se konverzija po slovarjih prikazuje nedosledno: a) v okviru enega slovarskega sestavka, b) v dveh samostojnih slovarskih sestavkih in c) z oštevilčenimi podiztočnicami glede na besednovrstno pripadnost konverznih besed.

Druga, dopolnjena in delno prenovljena izdaja *SSKJ*² (2014) po zgledu osnovne verzije *SSKJ* (1970–1991) navaja konverzno rabo izhodiščnih iztočnic v obliki podiztočnic.¹⁰ Tudi slovarski del *Slovenskega pravopisa* (SP 2001) sledi tradicionalni rabi, dodani pa so nekateri slovnčni podatki, npr. pri posamostaljenih pridevniki so podiztočnice navedene ločeno po spolu in opremljene s slovnčnimi kategorijami, značilnimi za samostalnike (človeškost, živost, števnost). Samostalniška raba pridevnika je kot samostojna iztočnica navedena le pri najbolj znanih pomensko osamosvojenih besedah, npr. *dežurni* -ega, m in *dežurna* -e, ž.

V *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* (SNB 2013), ki predstavlja vezni člen med prvo in prenovljeno izdajo *SSKJ*², so primeri konverzne rabe izpričani kot podiztočnice, ki so dodatno označene z levostičnim indeksom², izhodiščna iztočnica, na katero se veže konverzna beseda, pa ima nadpisan levostični indeks¹. Kot podiztočnice pri samostalniku so navedeni primeri izsamostalniške pridevniške konverzne rabe. Kot samostojne iztočnice so izsamostalniški pridevniki prikazani: 1. kadar ne obstaja vzporedna samostalniška iztočnica v *SSKJ* (npr. *drive-in* v prid. rabi); 2. kadar gre za nove pomene v *SSKJ* že registrirane izsamostalniške pridevniške konverzne rabe (npr. *beta* v prid. rabi 'razvojen, nedokončan, nedovršen'). Kot podiztočnice pri pridevniku so navedeni prislovi, kadar je ohranjena pomenska povezava s pridevnikom v izhodiščni iztočnici, izjemi sta določeni za zgoraj navedeni okoliščini.

V *e-SSKJ* (2016–) je konverznost razumljena kot izhodiščno skladijsko-pomenski pojav, katerega posledica so bolj ali manj spremenjene kategorialne lastnosti leksema. V slovarskem smislu je zanimivo, kadar leksem v analiziranem gradivu glede na svoje izhodiščne lastnosti izkazuje nove skladijske, pomenske in kategorialne lastnosti, kar se prepoznavava kot leksikalizacija. Konverzna raba je z izjemo konverznih predlogov in veznikov izkazana v okviru posameznih pomenov in podpomenov izhodiščnega leksema. Na konverznost opozarjajo oznake tipa *kot* + besedna vrsta, npr. *kot* samostalnik (*brezposelni*), *kot* medmet (*bog*), prim. *bóg* -á sam., m /.../ 1. 'nadnaravno bitje' /.../ 2. *kot* medmet 'izraža, da koga kaj čustveno vznemirja, mu povzroča skrbi'. Pomanjkljivost vidim v tem, da se med zgledi konverzne rabe navajajo tisti, ki za uporabnika in leksikografa (ki pri zapletenih primerih išče potrditve tudi v drugih sorodnih slovarjih) niso sporni. Bolje bi bilo med ilustrativno gradivo uvrščati t. i. mejne zglede, kjer je razlika med konverznimi in nekonverznimi besedami težje prepoznavna.

¹⁰ Kot podiztočnice na koncu slovarskih sestavkov se pojavljajo: a) pri pridevniku pogosteje rabljeni iz njih izpeljani pravi prislovi ter samostalniška in z njo samostalniško-prislovna raba; b) pri glagolu povratni glagoli s posebnimi pomeni in pogosteje rabljeni deležniki ter iz teh izpeljani prislovi; c) pri drugih iztočnicah samostalniška, pridevniška ali kakšna druga posebna raba (*SSKJ*², Uvod, 28).

Konverzija v slovenskem zgodovinskem slovarju 16. stoletja (SSKJ 16)

Pri obravnavi konverznih besed v *SSKJ 16* izhajam iz stališča, da ena beseda ne more istočasno pripadati dvema besednima vrstama,¹¹ zato ju obravnavamo kot dve besedi enakopisnici (homografa). Mejo med konverznimi besedami in homonimi oblikujemo na osnovi razlik, ki so splošno sprejete: a) homonimno razmerje obstaja med besedami, ki pripadajo isti besedni vrsti, konverzne besede pa se uvrščajo v različne besedne vrste; b) razlike med homonimijo in konverzijo se kažejo s stališča sinhronije konverznih besed, ne glede na njihovo starost (npr. konverzija v najstarejši knjižni slovenščini iz 16. stoletja);¹² c) homonimi se v nasprotju s konverznimi besedami pomensko ne stikajo niti v eni pomenki, oz. med njima ni mogoče vzpostaviti pomenske motivacije. Upoštevamo splošno sprejeto delitev besed na besedne vrste (samostalniška beseda itd.) z njihovimi morfološkimi kategorijami, skladenjskimi vlogami in pomenskimi lastnostmi. Kljub drugačnim opredelitvam v nekaterih slovnica in slovarjih tudi povedkovnik (v *SSKJ* npr. kvalifikatorsko pojasnilo v povedni rabi)¹³ pojmuje kot samostojno besedno vrsto, kar leksikografu daje legitimnost, da ga nastavi kot iztočnico v ločenem slovarskem sestavku.

Nekoliko spremenjen koncept, predstavljen v prvem delu *SSKJ16* (2021) (gl. razdelek *Splošno o slovarju* na straneh 7–36), je v primerjavi s *Poskusnim snopičem* slovarja (2001: 11) napovedal spremembe tudi pri prikazu konverznih besed v slovarju. Namesto da bi jih uvrstili med podiztočice, so konverzne besede postale samostojne iztočnice, zaradi enakopisnosti opremljene z desnostičnimi nadpisanimi številkami. Oštevilčenost se je pokazala kot optimalna rešitev tudi zaradi lažjega vzpostavljanja sinonimnih razmerij med iztočnicami znotraj slovarja, za potrebe nadgradnje spletne verzije slovarja ter za vzpostavljanje predvidenih povezav v primeru širitve slovarja jezika 16. stoletja na splošni zgodovinski slovar slovenskega jezika. Naj navedemo nekaj primerov: *aleluja*¹ neskl. sam. m* in *aleluja*² medm.; *blizi*¹ prid., *blizi*² prisl. in *blizi*³ povdk.; *bogaboječ*¹ posam. in *bogaboječ*² prid., *četrti*¹ posam. in *četrti*² štev. vrstil., *čisto*¹ prisl. in *čisto*²

¹¹ Tudi Atkins, Rundel (2009: 192–193) navajata, da gre pri enakopisnicah za dve besedi v naslednjih okoliščinah: če sta besedi pomensko nesorodni in imata različen izvor (etimologijo), če imata različen izgovor (razlike v dolžini, mestu naglasa), različen zapis besed (velika in mala začetnica pri prehodu v lastnoimensko poimenovanje ali obratno), če se besedi pomensko razlikujeta brez sinhrono dokazljivih skupnih lastnosti in *če pripadata različnim besednim vrstam* (označila avtorica).

¹² Tafra poudarja, da konverzije ne obravnavamo z diahronega stališča, kot zgodovinski proces oblikovanja nove besede, temveč s sinhronega stališča, pri čemer vsakokrat določimo motivirajočo in motivirano besedo. Nekateri jezikoslovci so prepričani, da je konverzija dolgotrajen proces, zato je treba razlikovati med sinhrono in diahrono konverzijo: npr. samostalnik *mlada* je nastal v preteklosti, ko so se ženske poročale praviloma zelo mlade, v več stoletjih pa so se življenjski pogoji in navade spremenili (Rakić 2002/2003: 199).

¹³ Več o neslovničnih kvalifikatorjih in kvalifikatorskih pojasnilih v zgodovinskem slovarpisju v Legan Ravnikar (2019).

povdk.; *dokle*¹ prisl. in *dokle*² vez. Enakopisne iztočnice se nizajo po ustaljenem besednovrstnem zaporedju. Iztočnica je načelno navedena v osnovni obliki, značilni za vsako besedno vrsto, npr. posamostaljene pridevnike kot enega od tipov konverznih samostalnikov nastavim z obliko in sklanjatvenim vzorcem za moški spol; če je raba vezana samo na ženski ali srednji spol, nastavim iztočnico v tem spolu, npr. *ljubša* posam., *četvero*¹ posam.

Kriteriji za prepoznavanje konverzije

V 16. stoletju je bila konverzija pomemben postopek za širitev knjižne leksike (Novak 1986: 392, Legan Ravnikar 2007: 108–120, 2008: 180–184, 2008/2009: 81–82), zato je bilo nujno oblikovati merila za prepoznavanje in klasifikacijo konverznih besed. Za prikaz v zgodovinskem slovarju so se kot glavni kriteriji za dokazovanje konverzije potrdili naslednji: morfološki, skladenjski in pomenski kriteriji.¹⁴ Čeprav s konverzijo posegamo na različne ravnine jezikovnega sistema, ni nujno, da konverzna beseda ustreza vsem trem kriterijem. Pomembno je, ali se je prevedba, preobrazba iz motivirajoče v novo, motivirano besedo izvršila, torej, ali je prišlo do leksikalizacije.¹⁵

¹⁴ Tafra (1998: 351–352) poleg omenjenih kriterijev za konverzijo navaja tudi druga merila, npr. akcent, ki pri konverziji običajno ostaja enak, v nekaterih primerih pa se lahko spremeni mesto naglasa ali njegova dolžina; sprememba sklanjatvenega vzorca ali prehod v nesklonljivost je najboljši znak za zaključek procesa konverzije; kot besedotvorni dokaz navaja dejstvo, da je večina besed, nastalih po konverziji, neproduktivna (z redkimi izjemami, npr. *pravo* > *pravni*, *pravnik*) itd. Istočasno priznava, da obstajajo mejni primeri, ki ostajajo na robu te morfološko-sintaktične tvorbe: prehod iz enega podrazreda v drugega znotraj iste besedne vrste, npr. vprašalni zaimsek se preobrazi v nedoločnega; t. i. medjezična konverzija (npr. latinski pridevnik je postal samostalnik, hrv. *hajde*, medmet iz turščine, je postal velelnik); eliptična raba pridevnika; prehod predlogov in členic v predpanska obrazila; raba zaimkov v samostalniški funkciji itd. (prav tam: 359). Problem preobrazbe pridevnikov v samostalnike natančno obravnava S. Rakić (2002–2003: 197–198), ki kritično pretresa problematiko konverzije, kot jo zagovarja Tafra: od delitve na besedne vrste, ki ni odvisna le od morfoloških kriterijev, do možnosti, da nekatere besede pripadajo več kot eni besedni vrsti, npr. v angleščini (Rakić po Radfordu, *Transformial Grammar*, 1988). Prepričan je, da so kriteriji za oceno, ali gre za konverzijo, pravzaprav kriteriji klasifikacije besed na besedne vrste; problem je, kako se različni kriteriji lahko kombinirajo in kolikšen pomen se lahko pripiše vsakemu od njih. Na primer pri pomenskem kriteriju se na trditev Tafre, da je za konverzne besede značilno, da se pomensko vedno bolj oddaljujejo od izhodiščne, odzove takole: razlika v pomenu je posledica spremembe besedne vrste, vendar tudi nova beseda obdrži skupne pomenske lastnosti.

¹⁵ O. P. Ermakova (2012: 85) pravi, da pri konverziji ne moremo vedno ugotoviti identitete besede, ker obstajajo okoliščine za nevtralizacijo nastanka nove besedne vrste. Konverzija nastaja v diahronem procesu, toda, gledano sinhrono, se nekatere sintaktične konstrukcije nevtralizirajo. Substantivizacija pridevnika v slovanskih jezikih je pogost primer konverzije, vendar obstajajo primeri, ko ne vemo, ali gre za samostalnik ali

Pod OBLIKOSLOVNIMI (MORFOLOŠKIMI) DOKAZI za konverzijo razumem spremembo slovničnih lastnosti leksema, ki se izrazno nespremenjen sprevrže oz. preobrazi v drugo besedno vrsto. Nove besede izgubljajo stare in dobivajo nove slovnične kategorije, npr. nekateri posamostaljeni pridevniki izgubljajo pregibanje po spolu, npr. *cartno* 'nežnost, mehkost' posam.; pri posamostaljenih pridevnikih srednjega spola se pridevniški sklanjatveni vzorec menja s samostalniškim, npr. *zlo* s ima v knjižni slovenščini 16. stoletja pridevniško in vzporedno tudi samostalniško sklanjatev. Poprislovljeni pridevniki izgubijo kategorijo spola, števila in postanejo nepregibni, npr. *človečki*¹ prid., *človečki*² prisl.

SKLADENJSKE (SINTAKTIČNE) DOKAZE predstavljajo spremembe skladske vloge konverzne besede v stavku, npr. posamostaljeni pridevnik ni več prilastek, prislovno določilo ali povedkov prilastek, temveč postane npr. osebek, predmet ali prislovno določilo. Razlike torej nastajajo v razvrstitvi konverznih besed v stavku, v družljivosti leksikalnih enot (kolokacije), spremeni se govorni položaj oz. sobesedilna raba. Z distribucijsko metodo ugotovljamo spremembo skladske vloge, s substitucijsko metodo (nadomeščanje s sinonimi) pa preverjamo, za katero besedno vrsto gre v konkretnem primeru.

POMENSKI (SEMANTIČNI) DOKAZI se ne nanašajo na pomenska razmerja znotraj leksema (večpomenskost), temveč na medleksemska izrazna razmerja – na ločevanje konverzije od homonimije. Za konverzne besede je značilno, da se opisna slovarska razlaga lahko le po posameznih pomenskih sestavinah razlikuje od razlage izhodiščne, nekonverzne besede, lahko pa se konverzna beseda, zlasti če postane večpomenka, na sinhroni ravni pomensko vedno bolj oddaljuje. Konverzne besede stopajo v medleksemska razmerja z drugačnimi sinonimi in antonimi kot izhodiščne besede. Metoda sinonimne in antonimne substitucije je zanesljiv dokaz za konverznost.

Naj prikaz konverznih besed v *SSKJ 16* ponazorim z odlomki iz slovarskih sestavkov *čudno*¹, *čudno*² in *čudno*³ iz *SSKJ 16*, kjer se je izhodiščni izpridevniški prislov *čudno* preobrazil v konverzni samostalnik in konverzni povedkovnik:

čudno¹ (**čudnu**) -ega posam. /.../ kar se zelo razlikuje od navadnega, znanega; *čudno, nenavadno*: Vi mui lubesniui Bratie, nekar fe ne zhudite, kadar vi bote skufi ta ogen (tu ie, skufi te nadluge) iskushouani, koker de bi fe vom kai nouiga oli **zhudniga** pergodilu TT 1557, dd4b¹⁶ /.../ [A. L. R.]

pridevnik, npr. v ruščini: »On – *gluhoj*« (prev. on – *gluh*, je to pridevnik ali samostalnik?), »brata ranenogo otvezli doma« (prev. brata ranjenega so odpeljali domov): lahko so odpeljali domov brata, ki je bil ranjen, ali pa so domov odpeljali brata od ranjenega.

¹⁶ Preglednica krajšav za dela slovenskih protestantskih piscev je navedena v *SSKJ 16* (A–D) (2021: 37–39).

čudno² (**čudnu**, **čudno**) prisl. /.../ **1.** *takó, da se zelo razlikuje od navadnega, znanega; čudno, nenavadno:* Sahualen bodi ta Gofpud, fakai on ie meni eno **zhudno** veliko dobruto iskafal, Vtim terdnim Meiftu TPs 1566, 60b /.../ **2.** *takó, da se ne da razložiti z naravnimi zakoni; čudežno:* Jeft veryo tudi Viefufa Vtiga praviga Christufa Vfynu bofhyga diniga Kir ye pres vřiga řazhetga Is buga gar **zhudnu** royen TC 1550, 159(88a) /.../ [A. L. R.]

čudno³ povdk. /.../ *izraša presenetljivost, nenavadnost česa; čudno:* Tobi[!] **zhudno** bilo, da bih iaft tako veliko zhafa sa obftoin delal inu bih is vřega moiega pofta inu vahtania nijednoga pryda te prauizhnofti prijel, tamuzh ie vře řgublieno JPo 1578, II,85 /.../ [A. L. R.]

Konverzni samostalniki

Konverzne samostalnike uvrščamo med nove besede, ki se preobrazijo večinoma iz lastnostnih pridevnikov in pridevniških deležnikov ali t. i. glagolskih pridevnikov (posamostaljeni pridevniki), iz števnikov (posamostaljeni števnik), pridevniških zaimkov (posamostaljeni zaimki) in količinskih prislovov (posamostaljeni prislovi).¹⁷

Primer posamostaljenih pridevnikov

Najpogostejši primer preobrazbe, prevedbe pridevniške besede v samostalnik je substantivizacija pridevnika.¹⁸ Nekateri jezikoslovci ugotavljajo, da meje preobrazbe niso vedno ostre in nedvoumne, kar se pokaže prav pri posamostaljenju pridevnika, ko jezikovni pojav lahko razložimo na dva načina: s konverzijo ali z elipso (Babič 1988: 32, Jakopin 1973: 84–85). Posamostaljeni pridevnik nastane z izpustom odnosnice v nestalni besedni zvezi, pri čemer nastane pomenski premik (gl. opredelitve posameznih pomenov v slovarju), npr. bogaboječ mož > *bogaboječi*, brumen/brumski človek > *brumen*, *brumni*, *brumski*. Problem razmejitve posamostaljenega pridevnika od elipse nastane, kadar gre v izhodišču za besedno zvezo, ki se poenobesedi z izpustom odnosnice, preobrazba v novo besedno vrsto pa se ne zgodi. Tako vsako poenobesedenje z izpustom

¹⁷ Po zgoraj omenjenih slovenskih razlagalnih slovarjih je prikaz konverznih količinskih prislovov, števnikov zelo neenoten, na kar je posebej pri konverziji pridevniških besed opozarjal že Toporišič pri redakciji *SSKJ* (2003: 47–49).

¹⁸ V strokovni literaturi se pojavljajo tudi teorije, da posamostaljenih pridevnikov ni, so samo eliptično rabljeni pridevniki, ki imajo za odnosnico običajno izraze, kot *ljudje*, *človek* itd., in so predvidljivi ne glede na rabo v sobesedilu. Npr. *umrli* se lahko rabi v funkciji subjekta, vendar to ne pomeni popolne konverzije, ker odnosnico vedno lahko dodamo: *umrli človek*. Odnosnica se izpušča kot odvečna beseda, saj se (če ne gre za stilno zaznamovano rabo, dodala avtorica) nanaša samo na ljudi (Rakić 2002–2003: 200).

še ni konverzija.¹⁹ Izrazito vezanost na sobesedilo, ki pojava razlikuje enega od drugega, najbolj izčrpno lahko prikažemo v razlagalnem enojezičnem tipu slovarja. Zato menim, da je konverzija bolj leksikografski kot slovnični problem, ker prav v z ilustrativnimi zgledi, ki so lahko večstavčni, najbolj zanesljivo dokazujemo bodisi izpust bodisi nastanek posamostaljenega pridevnika.

Čeprav jima je skupna enostavnost in ekonomičnost, pa je konkretna analiza gradivskih virov za slovar pokazala, da med univerbizacijo z elipso (izpustom) in konverzijo pridevniških besed obstajata pomembni razliki. Eliptični enobesedni izraz, nastal z izpustom odnosnice, se namreč ne leksikalizira, ker samostojno ne more ohraniti svojega pomena, medtem ko je bistvena značilnost konverzije prav leksikalizacija, torej nastanek nove besede. Pri poenobesedenju je torej rezultat motivirana beseda, ki popolnoma ohrani pomen izhodiščne, motivirajoče besede, medtem ko pri konverziji motivirane besede doživijo sprva manjše, lahko tudi večje pomenske odmike od motivirajoče besede. Ugotovili smo, da posamostaljeni pridevniki lahko nastanejo le iz nestalnih (prostih) besednih zvez, medtem ko je za večbesedno zvezo, iz katere nastane poenobesedenka, značilna besednozvezna stalnost, lahko gre za večbesedni termin, večbesedno lastno ime ali redkeje frazem (Stramljič Breznik 2018: 373–374).

Na podlagi pregleda korpusa besedil iz 16. stoletja glede na jezikovnosistemsko določnost ločim dve vrsti posamostaljenih pridevnikov: a) izhodišča beseda oz. motivirajoči pridevnik se nahaja v nedoločni obliki, b) motivirajoči pridevnik se nahaja v določni obliki (prevladujoča možnost).²⁰ Ker preobrazba pri lastnostnih pridevnikih poteka ne glede kategorijo določnosti (v nasprotju s sodobno knjižno rabo, drugače pa v pogovornem jeziku, kjer se nedoločna oblika pridevnika posamostali v povezavi z nedoločnim členom), to pomeni, da oblikospreminevalni morfem *v m ed im./tož.* določne oblike pridevnika *-i* v postopku konverzije v besedju 16. stoletja ni relevanten. Menim, da v obeh zgoraj navedenih vrstah posamostaljenih pridevnikov ne gre za morfemsko tvorbo, ker gre pri konverziji vedno za nebesedotvorni nastanek nove besede; zato tudi ne moremo govoriti o besedotvornem postopku tvorbe z ničtim obrazilnim morfemom, ker se beseda prekategorizira kot celota. Pridevniški prilastek se besednovrstno spremeni le, če je odnosnica nestalne besedne zveze preveč splošna oz. pomen prilastka postane tako dominanten, da odnosnica postane odveč, v jeziku pa je prepoznana kot neekonomična. Ko se npr. prilastek preobrazi v osebek, prevzame novo skladijsko funkcijo, kar je pogoj, da se lahko osamosvoji. Zgledi se obravnavajo v samostojnih slovarskih sestavkih, npr. *brumen¹ posam.* in *brumni¹ posam.*, *dober¹ posam* in *dobri posam.*, *domač¹ posam.* in *domači posam.* ali v slovarskem prikazu: *bližnji¹ posam.* in *bližnji² prid:*

¹⁹ Ker v izhodišču poenobesedenja nastopa besedna zveza iz dveh predmetnopomenskih besed, se pojav stika s tipom samostalniške konverzije – posamostaljenje pridevnikov. Posamostaljeni pridevnik je možen rezultat univerbizacije z elipso (izpustom).

²⁰ Avtorica je tipološko predstavila konverzne samostalnike v odnosu do besedotvorno-obrazilnih samostalniških različic (Legan Ravnikar 2007: 112–114).

bližnji (bližni, bližnji, bližni, bližen)¹ -ega *posam. /.../ 1. vsak človek v razmerju do drugega, ki ga sreča; bližnji*: Potle ta Verni/ is ferza lubi luiga **blifhniga/** fa uolo boľhyo/ nemu dei dobru fzhim on premore/ Nikomer ne dei hudu TT 1550, 238 (127a) /.../ **2. kdor je v sorodstvenem razmerju do drugega; sorodnik**: Inu ga [Jezusa] iľheio mey **blishnimi** inu Snanci, Inu kadâr ga [starši] ne naideio, fe vërneio nasai v'Jerusalem, inu ga iľheio KPo 1567, LVIIIb /.../ **3. kdor je močno povezan s kom v mišljenju, čustvovanju; prijatelj**: Ampag fdai, skufi Criftufa Iefufa, vi kir fte nekadai delezh bili, fte vi ty **blishni** sturieni, skufi to Kry Criftufeuo TL 1567, 11b /.../

*Prim. bližnji (bližni)*² -a -e *prid. /.../ 1. ki je krajevno malo oddaljen; bližnji*: Inu leta glas od nega fe ie resglaffil po ufi Iudouski desheli, inu po ufeh **blishnih** deshelah TT 1557, 182 /.../ **2. ki je časovno najmanj oddaljen; prihodnji**: Inu koker fmo natu fdai vfredo, vmei febo en Sguuor inu Suit imeili, fmo my odguuorili, De vashi Maiefteti, na ta **blishni** Petak, my od nashiga deila, te Articule te nashe Vere inu Spofnane, Vnembshkim inu Vlatinskim Iefyku, hozhmo naprei pernefti inu dati TAr 1562, 25a /.../ [A. L. R.]

Konverzni samostalniki nastanejo največkrat iz lastnostnih pridevnikov in izglagolskih pridevnikov, ki označujejo človeške fizične, duševne in duhovne lastnosti.²¹ Pridevniki v samostalniški funkciji se v knjižni slovenščini 16. stoletja uresničujejo kot vzdevki oz. poimenovanja oseb iz občnih imen in se navadno pišejo z veliko začetnico.²² Izstopajo konverzne besede iz izhodiščnih stopnjevanih oblik pridevnikov (primernikov in presežnikov), ki izkazujejo veliko tipološko razširjenost, npr. *boljši*¹ tudi nepregib. *posam.*, *boljši*² tudi nepregib. *prid.*, *boljši*³ *prisl. primrk.* in *boljši*⁴ *povdk. primrk.* Izgubili so pridevniško slovnico kategorijo stopnjevanja, pomen pa se spremenil le glede intenzivnost, mero, stopnjo. Posamostaljeni pridevniki, npr. *dobri*, ki je izpričan v vseh treh spolih, se dostikrat prepoznava iz primerjav s sestavinami paralelnih členov, v protipomenskih in sopomenskih parih, npr. *dobri ino hudi* 'vsi (ljudje), vsakdo'; *dobro ino hudo/dobro ino zlo* 'vse'. Posamostaljene pridevnike z veliko mero zanesljivosti lahko prepoznamo, če se pojavljajo v besednih zvezah: a) v predložnih zvezah, npr. (komu) *k dobremu* 'v korist, prid komu; v dobro'; (komu) *k boljšemu* 'v korist, prid komu'; *na boljše* 'glede na določene zahteve, kriterije v večji meri uspešno, učinkovito, primerno'; b) v pomensko izpraznjenih besednih zvezah, npr. v pozdravu: *dobro vzdati/vzdajati/zdati*; c) v večbesednih poimenovanjih, npr. *imeti/vzeti/gorivzeti/držati za dobro* 'imeti/vzeti za dobro';

²¹ Lastnostni pridevniki se lahko rabijo tudi v prenesenem pomenu. Prim. zglede v Legan Ravnikar 2007: 112. Jakopin (1973: 86–88) je ugotavljal večji obseg rabe posamostaljenih pridevnikov v lastnoimenskem besedju, npr. v priimkih, krajevnih in rečnih imenih, imenih ulic in cest ter poimenovanjih slovenskih dežel.

²² Občnoimenska poimenovanja so lahko pridevniškega porekla, npr. *strina*, *ujna*, ki so se v preteklih obdobjih jezikovne zgodovine razvila iz pridevnikov in so danes s sinhrono perspektive nedvomno samostalniki. Tafra (1998: 352) meni, da besed *ujna*, *strina* ne pojmuje kot rezultatov konverzije, ker na izrazni ravni zgleda nimata parnih delov, motivirajočih besed, medtem ko sta primera, kot *mlada*, *zlo* popolne konverzije, ker še danes prepoznavamo njuno pridevniško osnovo ne glede na to, kdaj se je ta proces zgodil.

č) v frazeoloških zvezah (druge stopnje) *hoditi po dobrem* 'živeti moralno neporečno; hoditi po pravi poti'; d) v terminoloških besednih zvezah, npr. *drevo spoznanja/vedenja/znanja dobrega ino hudega* 'edino od dveh dreves v raj, katerega sadove (ki dajejo sposobnost razločevanja med tem, kaj je za človeka dobro in kaj slabo) je bilo človeku prepovedano jesti; drevo spoznanja (dobrega in zlega)'. Posamostaljeni pridevniki se družijo tudi z nedoločnim členom *en*, npr. *en bogat*, *en domač/domači*, *en duhoven*. Tudi določni člen *ta*, ki se v 16. stoletju večinoma še sklanja, je leksikografu v pomoč pri prepoznavanju konverzije pridevnikov in pridevniških deležnikov v samostalnike, npr. *ta duhovni*, *ta očiščeni*, *ti maloveren/maloverni* (v nagovoru), *ta manjši*, *ta vsigamogóči*, *ta višji*.²³ Primerjajmo zglede rabe konverznih besed v sobesedilu:

dober¹ -ega posam. /.../ *kdor uspešno izpolnjuje zahteve in dolžnosti, ki mu jih nalaga njegov položaj; dobri*: Od feh mal ie Pilatuf ftuprav trahtal, kako bi ga [Jezusa] ifpuftil. Iudie pak fo vpili inu diali: Ako ti letiga ifpuftifh, taku néfi Cefariev **dobar**. Sakai kateri fe h'Kraliu ftavi, ta ie sopár Cefaru KPš 1567, CLXI [A. L. R.]

dobri¹ -ega posam. /.../ **1**. *kdor ima pozitivne lastnosti, zlasti v moralnem pogledu; dobri*: Gofpud fturi dobru tim **dobrim**. Inu tim kir fo prauiga ferza TPš 1566, 231b; Offad bode vfelei mey pfhenico, hudi mey **dobrimi** raflfi tēr shivéli, do konca fvéta KPo 1567, LXXXVII; de tu iftu [malanje] bofim ludem dado inu shnim pomagaio, Letu ieft tudi vfem **dobrim** fuetuiem TC 1575, 267; /.../ / v zvezi **dobri ino hudi** Bug Ozha inu nega Syn .. pufti zhes hude inu **dobre** Sonce fiati inu dashyti TL 1567, 16a vse *ljudi*; Sakai on fturi fuie Sonce v,shaiati[!] zhes te hude, inu zhes te **dobre** TT 1581-82, I,18; fem noter pridejo **dobri** inu hudi, tu my moramo terpejti, inu nym tu ime vofzhiti, de bodo Karszheniki imenovani TPo 1595, II,265; Satu vshe imafh s'vero ti .. Pravo lubesan fkasati, **Dobrimu** tar hudimu, v'Nadlugah v'Buga savupat TfC 1595, CCCLXXX /.../ [A. L. R.]

boljši¹ (**bulši, bolši**) -ega tudi nepregib. posam /.../ N. ta bulfhi, hic melior. N. ta bulfhi, haec melior. N. tu bulfhi BH 1584, 64-65 s širokim pomenskim obsegom *kar ima večjo mero zaželene lastnosti, kakovosti; boljše*: Nu **bulshiga** pag inu pridnishiga nashimu blishnimu ne moremo fturiti, temuzh de fe mi zhef nega usmilimo, Miloft pruti nemu isকাশemo TR 1558, P4a /.../ // v zvezi **na boljše** *glede na določene zahteve, kriterije v večji meri uspešno, učinkovito, primerno*: Obtú vas vfeh proffim, de leta mui greh inu neushtalt, kir tukai fto muio dolgo Predguuoro fturim, meni odpuftite inu isloshite na **bulshe** TT 1557, k3c /.../ [A. L. R.]

²³ Prim. rabo nedoločnega in določnega člena ob konverznih samostalnkih v Legan Ravnikar (2007: 120–123). Avtorica je ugotavljala morebiten vpliv nemščine kot dolgoletnega stičnega jezika slovenščine in odvisnost rabe nedoločnih in določnih členov v knjižni slovenščini 16. stoletja od nemških prevodnih predlog. Izkazalo se je, da je bila raba člena pri Dalmatinu pogosto povsem neodvisna. Znano je, da je bila raba člena od druge polovice 19. stoletja v iskanju avtohtonega slovenskega izraza prepoznana kot nemška (vendar se člen v slovenščini pred samostalniki ne rabi) in zavestno preganjana iz knjižne norme, vemo pa, da je v mnogih slovenskih narečjih še danes izpričana kot stabilna prvina slovenskega jezikovnega sistema. Menim, da gre za vzporeden jezikovni razvoj v slovenskem in nemškem jeziku in da je sorodnost pojava v obeh jezikih rabo člena v slovenščini le okrepila.

Za prepoznavanje konverzne rabe je deloma v pomoč primerjava s prevodno predlogo, vendar je postopek zamuden, vedno ni na voljo in le včasih razjasni zadrege glede uvrščanja besed med izhodiščne ali konverzne besede. Nemški pravopis v Luthrovi Bibliji (LB 1545) je bil še neenoten, posamostaljeni pridevniki niso dosledno zapisani z veliko začetnico in nimajo nujno člena. Primerjajmo zglede:

Gorje je tém, kateri tu *hudu* (posam.) dobru (posam.) inu tu *dobru* (posam.) hudu (posam.) imenujo: Kateri is temme luzh, inu is luzhi temmo delajo: Kateri is kišsiliga (posam.) *flatku* (posam.), inu is flatkiga (posam.) *kifsilu* (posam.) delajo (DB 1584, II,3a); **Prim.** Gorje njim, ki *hudemu* (posam.) pravijo *dobro* (posam.), *dobro* (posam.) pa za *hudemu* (posam.) /.../ ki *grenko* (posam.) delajo za *sladko* (poved. pril.), *sladko* (posam.) pa za *grenko* (poved. pril.) (SP 1997, 479); **Prim.** WEh denen/ die *Böses gut*/ vnd *Gutes böse* heissen. Die aus Finsternis liecht /.../ Die aus *Sawr süsse*/ vnd aus *Süsse sawr* machen (LB 1545, 1180–1181).

Sklep

Konverzija, kot jo razumemo pri leksikografskem delu za zgodovinski razlagalni slovar knjižne slovenščine 16. stoletja, sproži leksikalizacijo izhodiščnih (motivirajočih) leksemov v drugotne (motivirane) besede. Prevedba je nastala zaradi spremenjenih skladenjskih vlog besed (prehajanje med stavčnimi členi), ki so bile zato uvrščene v drugo besedno vrsto (prehajanje med besednimi vrstami). Novi leksem – enakopisnico prikazujemo v novem, t. i. konveržno homonimnem slovarskem sestavku, označenem z nadpisano številko. Pregled nad besediščem knjižnega jezika 16. stoletja je pokazal, da je ta jezikovni pojav v največji meri odraz velikih poimenovalnih potreb slovenščine pri oblikovanju knjižnojezikovne leksike, odlikujta pa ga tudi enostavnost in gospodarnost. Pomembno težo k izbiri postopka konverzije ima tudi njena lastnost, da konverzni leksemi lahko imajo konotativne pomene in so rabljeni tudi stilno zaznamovano, medtem ko univerbizacija (poenobesednje) ne premore konotativne funkcije niti ne oblikuje ekspresivnih izrazov. Ilustrativni zgledi so pokazali, da konverzne besede prevladujejo pri domačih besedah (izjemoma tudi pri v rabo trdno vpetih prevzetih besedah, npr. *falš*, *glih*).

LITERATURA

Kozma AHAČIČ, Metod ČEPAR, Alenka JELOVŠEK, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK (avtorji in glavni uredniki), 2021: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (A–D). (Zbirka Slovarji.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

B. T. Sue ATKINS, Mihael RUNDELL, 2008: *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Stjepan BABIĆ, 1986: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: Nacrt za gramatiku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

—, 1988: Vrsta riječi i preobrazba. *Filologija* 16, 25–33.

Anton BAJEC, 1950–1959: *Besedotvorje slovenskega jezika I–IV*. Ljubljana: SAZU.

Eugenija BARIĆ, Mijo LONČARIĆ idr., ⁴2005: *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. Dostop 24. 8. 2021 na www.fran.si.

M. I. ČERNYŠEVA (ur.), 2013: *Slavjanskaja leksikografija: Meždunarodnaja kolektivnaja monografija*. Moskva: Izdatel'skij center Azbukovnik.

Rajna DRAGIČEVIĆ, 2012: Tvorbeno-semantička analiza desupstantivnih predloga u srpskom jeziku. *Tvorba reči i njeni resursi u slovenskim jezicima*. Zbornik radova sa 14. međunarodne naučne konferencije Komisije za tvorbu reči pri Međunarodnom komitetu slavista. Ur. Rajna Dragičević. Beograd: Filološki fakultet. 73–87.

Olga Pavlovna ERMAKOVA, 2012: Konversija i sinhronija. *Tvorba reči i njeni resursi u slovenskim jezicima: zbornik radova sa 14. međunarodne naučne konferencije Komisije za tvorbu reči pri Međunarodnom komitetu slavista*. Ur. Rajna Dragičević. Beograd: Filološki fakultet. 89–96.

eSSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 2016–*. Dostop 24. 8. 2021 na www.fran.si.

FRAN: *Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*. Dostop 24. 8. 2021 na www.fran.si.

Nataša GLIHA KOMAC idr., 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. [Elektronski vir.] Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostop 24. 8. 2021 na http://fran.si/179/novi-slovar-slovenskega-knjiznegajezika/datoteke/Potrjeni_koncept_NoviSSKJ.pdf.

Franc JAKOPIN, 1973: K vprašanju substantivizacije pridevniških besed v slovanskih jezikih. *XI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. Matjaž Kmecl. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 83–91.

Ivan KLAJN, 2003: *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku 2. Sufiksacija i konverzija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Matica srpska, Institut za srpski jezik SANU.

Korpus 16: *Korpus besedil slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Različica 1.0. Dostop 24. 8. 2021 na www.fran.si/korpus16.

Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2007: O konverziji kot postopku knjižne (terminološke) tvorbe pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja. *Riječ* 13/2, 108–127.

—, 2008: *Slovenska krščanska terminologija: Od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*. (Zbirka Lingua Slovenica, 4). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

—, 2008/2009: Besedotvorna podoba slovenske knjižne leksike 16. stoletja s poudarkom na pridevniških tvorjenkah. *Slavistična revija* 56/57, 2008-4/2009-1, 69–91.

—, 2019: Neslovnični kvalifikatorji in kvalifikatorska pojasnila v zgodovinskem slovaropisju. *Slavia Centralis* 12/1, 158–168.

Majda MERŠE, France NOVAK, s sodelovanjem Francke PREMČ, 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja: Poskusni snopič*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

France NOVAK, 1986: Razvojne tendence v besedišču slovenskih protestantskih piscev. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. Breda Pogorelec, Jože Koruza. (Obdobja, 6). Ljubljana: Filozofska fakulteta. 389–402.

Stanimir RAKIČ, 2002–2003: O problemu konverzije prideva u imenice. *Naš jezik* XXXIV/3–4, 195–208.

SNB 2013: *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Dostop 24. 8. 2021 na www.fran.si.

SP 2001: *Slovenski pravopis*. Dostop 24. 8. 2021 na www.fran.si.

SSKJ (1970–1991): *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Dostop 24. 8. 2021 na www.fran.si.

SSKJ²: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Dostop 24. 8. 2021 na www.fran.si.

Pika Polona SOVIČ, 2019: *Substantivizacija pridevnika v slovenščini*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2018: Univerbizacija (poenobesedenje) v slovenskem besedotvornem sistemu. *Slavistična revija* 66/3, 369–382.

N. Ju. ŠVEDOVA idr., 1980: *Russkaja gramatika*. Tom I: Fonetika, fonologija, udarenje, intonacija, slovoobrazovanje, morfologija. Moskva: Izdatel'stvo Nauka.

Branka TAFRA, 1998: Konverzija kao gramatički i leksikografski problem. *Filologija* 30/31, 349–361. Ponatis v: *Od riječi do riječnika*. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

– –, 2014: Derivatem i leksem. *Suvremena lingvistika* 40, 77–90.

Branka TAFRA, Petra KOŠUTAR, 2009: Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika* 67/1, 87–107.

Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

– –, 2003: *Oblikoslovne razprave*. Zbirka Linguistica et philologica. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

– –, ⁴2000 [²1984]: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja.

– –, 2006: *Besedjeslovne razprave*. (Zbirka Linguistica et philologica, 13). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Ada VIDOVIČ MUHA, ²2011 [2000]: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženik. 2.*, razširjena in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

– –, ²2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. 2.*, dopolnjena izdaja. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Andreja ŽELE, 2015: Konverzija v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 60/2, 65–77.

CONVERSION IN GRAMMAR AND DICTIONARY. A BASIC FOR RECOGNIZING CONVERSION IN LEXICOGRAPHIC PRACTICE

Conversion is understood as a process of transformation, the transition of the base lexeme (without changing its morphemic structure) to another word class due to a change in its syntactic role, which results in a change in categorial grammatical properties and also in semantic changes. In the first, theoretical part of the discussion, we deal with the treatment of conversion in modern Slovenian and some Slavic grammars (Croatian, Serbian and Russian) as well as monographs and scientific contributions dealing with word formation. As conversion was an important method for the expansion of literary language vocabulary in the 16th century, the lexicographical presentation of converted lexemes in the explanatory historical Dictionary of the 16th-Century Slovenian Literary Language (*SSKJ 16*) was a significant research challenge.

The following criteria proved to be suitable for recognizing and proving conversion: morphological (identification of changes in grammatical categories of converted lexemes), syntactic (changed syntactic roles), semantic (minor and major semantic changes of homographs, in contrast to homonyms, among which semantic motivation cannot be established) and textual criteria (emergence of new interlexemic relations: synonymy, antonymy, etc.). Although conversion affects various language systems (hence the problem of grammarians where to discuss conversion in grammar), the converted word does not necessarily meet all the criteria.

Because they have been lexicalized, the converted nouns in *SSKJ 16* are shown in independent dictionary entries. Despite the established criteria for determining when a new lexeme was created, sometimes the final decision whether a lexeme was a product of conversion or not was left to the professional judgment of the editor.

Finally, substantivization, that is the conversion of adjectives and adjective participles into nouns (i.e., nominalized adjectives), was analyzed in more detail. Converted nouns were distinguished from an ellipse of the noun in a nominal phrase with attributive adjective to avoid repetition in specific context. We looked for auxiliary linguistic criteria to distinguish them. Even a comparison with a German source text (where possible) has not always clarified the dilemma of whether a definite, exceptionally indefinite adjective has been converted to noun or a nominal headword has been omitted in a given context.
